

*В.О. ПОПЕЛЮШКО,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
Національного університету «Острозька академія»*

ДОСТОВІРНЕ (ІСТИННЕ) ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ — ЗАПОРУКА ЇХ ПРАВИЛЬНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Норми кримінального права застосовуються в порядку і формах, встановлених процесуальним правом. Разом з тим, застосування процесуальних норм є не тільки формою життя матеріального права. Кримінальне матеріальне право і кримінально-процесуальне право — це дві самостійні галузі права, кожна з яких має свою форму і зміст, що передбачає взаємозв'язок між ними й за змістом.

Найбільш яскраво такий взаємозв'язок проявляється у предметі доказування, пов'язаному з обвинуваченням. Він описаний в законі так: «При провадженні досудового слідства, дізнання і розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню: 1) подія злочину (час, місце, спосіб і інші обставини вчинення злочину); 2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; 3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; 4) характер і розмір шкоди, заподіяної злочинцем, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння» (ст. 64 КПК). Це описання по суті виступає процесуально-правовим поняттям, що відображає основний зміст (і структуру) підстав вирішення кримінальних справ, їх схемою. Тому вважаю за можливе називати дану законодавчу схему «складом предмета доказування». Аналогічно тому, як склад злочину є змістом поняття злочину, склад предмета доказування є змістом поняття предмета доказування. А

отже, розглядувані поняття можна і необхідно порівнювати безпосередньо.

Оскільки злочин є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК), а його склад включає в себе елементи: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта і 4) суб'єктивної сторони злочину, очевидно, що у предметі доказування вони охоплюються лише обставинами, зазначеними в пп. 1 і 2 ст. 64 КПК, хоча термінологічно відрізняються. Але головне тут не в термінології, а у тому, що кримінально-процесуальне поняття «подія злочину» не може не мати своїм змістом всіх обов'язкових ознак складу злочину, бо не може бути злочину, що не володіє усіма ознаками складу. Звідси, ознаки складу злочину складають основний зміст поняття «події злочину». Тому обставини, які повинні бути встановлені в процесі доказування у кримінальній справі, в значній своїй частині визначені поняттям складу злочину. Встановлення ж відсутності в діянні ознак складу злочину має неодмінно тягти закриття справи (виправдання).

Співставлення складу злочину і події злочину показує, що друге поняття ширше першого за змістом тому, що, по-перше, включає «час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину» й в тих випадках, коли вони не являються обов'язковими ознаками складу, а по-друге, є відкритим. І це не випадково. Подія злочину, крім ознак складу злочину, часу, місця способу дії, може характеризуватися і іншими кримінально-правовими ознаками, що

впливають на застосування норм Загальної частини КК (чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі тощо).

З позицій же процесуального закону, і саме тому, що структура і зміст обставин предмета доказування, в даному випадку предмета обвинувачення, регламентовані як нормами матеріального, так і процесуального закону, вказані обставини кримінальної справи одночасно із кримінально-правовою, мають й кримінально-процесуальну природу (значимість). І їх процесуально-правова природа значно ширша матеріально-правової. Ряд обставин, що підлягають доказуванню у відповідності з правилами про предмет обвинувачення, можуть мати процесуальне, а не матеріально-правове значення. Наприклад, спосіб дій хулігана не названий ознакою складу злочину, передбаченого ст. 296 КК, не завжди він виступає як обставина, що обтяжує покарання, але його невстановлення у даній категорії кримінальних справ завжди розглядається як суттєва неповнота в частині встановлення фактичних обставин справи. Таким чином, поняття події злочину в його конкретному застосуванні за своїм змістом ширше кримінально-правового поняття складу злочину ще й тому, що відображає не тільки інші матеріально-правові ознаки злочину, а й процесуально-правові.

При дослідженні конкретного діяння поняття події злочину співвідноситься, безумовно, не тільки з загальним складом злочину, а і з складом злочину, за ознаками якого порушена кримінальна справа. Однак і в даному випадку, в процесі застосування права, поняття події злочину набагато ширше і разом з тим набагато конкретніше характеризує досліджуване діяння. Тут має місце немовби взаємоконкретизація. Так, оскільки склади окремих видів злочинів — абстракції більш низького рівня, ніж відповідні їм елементи предмета обвинувачення, вони дозволяють конкретизувати кримінально-правовий зміст цих елементів. Саме елементи певного складу злочину містять вказівки про безпосеред-

ній об'єкт посягання, його окремі риси, про конкретні форми об'єктивної сторони злочину (дія чи бездіяльність), спосіб дій, специфічні ознаки суб'єкта, певні форми вини, конкретні мотиви, мету і т.д. Співставлення події злочину з складом конкретного злочину дозволяє констатувати той чи інший вид злочину. З точки зору кримінального права така конкретизація є граничною. Разом з тим вона є достатньою, оскільки дозволяє правильно кваліфікувати злочин.

Однак така конкретизація недостатня з точки зору процесуального права. Так, якщо виходити тільки з ознак складу злочину, вказаного в ч. 1 ст. 185 КК, достатньо встановити наявність в діянні ознак: а) таємного, б) заволодіння, в) осудною, досягненою віку кримінальної відповідальності особою, г) чужим майном, д) з корисною метою. Але для засудження особи цього буде недостатньо. Процесуальні приписи про предмет доказування передбачають, що досліджувана подія злочину повинна виявлятися і деталізуватися більш глибоко, в т.ч. за її кримінально-правовими ознаками. У справах про крадіжки майна громадян, наприклад, необхідно в'яснити точний час і місце крадіжки, індивідуальні ознаки винного, потерпілого тощо. Тобто необхідно з'ясувати характерні і неповторимі ознаки крадіжки, які відрізняють її від будь-яких інших діянь, досягти про подію крадіжки достовірного (істинного) знання. Конкретизація і деталізація діяння з усіх елементів предмета обвинувачення — пряма вимога процесуального закону і викликана вона потребами практики, оскільки, з одного боку, детальне описання події злочину є формулою обвинувачення в постанові про притягнення особи як обвинуваченого (ст. 132 КПК) і в обвинувальному висновку (ст. 223 КПК), яка визначає межі судового розгляду (ст. 275 КПК), а в разі постановлення обвинувального вироку є формулюванням обвинувачення, визнаного судом доведеним (ч. 1 ст. 334 КПК), а з другого — забезпечує можливість перевірки обвинувачення, що, своєю чергою,

важливо для реального забезпечення права обвинуваченого на захист (ч. 3 ст. 43 КПК). Конкретизація і деталізація фактичних обставин події злочину має бути здійснена до рівня доказових фактів, інакше обвинувачення неможливо ні доказати, ані, тим більше, спростувати.

Таким чином, в регламентації встановлення достовірності (істини) між нормами матеріального і процесуального права існує нерозривний взаємозв'язок. При дослідженні конкретного злочину суть цього взаємозв'язку проявляється, зокрема, в тому, що обставини справи з'ясовуються крізь призму правил процесуального закону про предмет обвинувачення і, одночасно, норм кримінального права, що підлягають застосуванню. Слідчий, судді постійно в думці співставляють факти і норми права. Ознаки складу злочину і відповідні їм елементи предмета обвинувачення міркуються ними як єдине ціле. У той же час, як єдине ціле існують ознаки злочину — елементи предмета обвинувачення.

Такий взаємозв'язок, однак, встановлюється при постановленні обвинувального вироку. В процесі ж встановлення обставин справи необхідно мати на увазі, що кримінально-правова оцінка фактів (кваліфікація) і кримінально-процесуальне дока-

зування — це різні види процесуальної діяльності. Щоби остаточно і правильно кваліфікувати досліджуване діяння, тобто застосувати кримінальний закон, необхідно спочатку всебічно, повно і об'єктивно встановити подію, отримати про неї достовірне (істинне) знання. До завершення процесу доказування може мати місце лише кримінально-правова кваліфікація версії про досліджувану подію. Саме тому, думаю, ст. 324 КПК вимагає від суду при постановленні вироку спочатку вирішити питання, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний (п. 1), а уже потім — чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений (п. 2).

Застосування норм про предмет доказування незалежно від того, за ознаками якої статті Особливої частини КК ведеться дослідження, покликане служити надійною юридичною гарантією того, що предмет доказування буде встановлено таким, яким він є в дійсності, в справі буде встановлена об'єктивна істина, що до кримінальної відповідальності будуть притягнуті дійсно винні особи, виправдані невинні, чи провадження у справі буде обґрунтовано закрито.